

ELS MIL·LIARIS COM A FONT D'ESTUDI DE LES VIES ROMANES: LA VIA AUGUSTA AL PAÍS VALENCIÀ

TONI MONTALBÁN CARMONA

SUECA, LA RIBERA BAIXA

Resum: Principals aspectes dels mil·liaris trobats al llarg de la Via Augusta al seu pas pel País Valencià: Traiguera (Castelló) – Pilar de Horadada (Alacant).

La Via Augusta és l'eix viari més important de la Península Ibèrica i el de major longitud, amb un total de 1.005 mp (1.488 km.), sent el projecte més emblemàtic dut a terme per l'emperador August en Hispania¹. Al llarg del seu traçat, des del *Summus Pyrenaeus* fins a *Gades*, trobem un dels conjunts de mil·liaris més importants d'Hispania, amb una quantitat mínima de noranta-i-sis mil·liaris², amb un total de vint-i-quatre a terres valencianes, com detallarem més avant. Al llarg de tota la Península Ibèrica, tenim coneixement d'un total aproximat d'uns dos-cents cinquanta mil·liaris, tanmateix distribuïts desigualment³.

Aquests mil·liaris eren columnes de pedra que es solien erigir a una distància mitjana d'unes mil passes o *milia passuum* ("milles"), unitat de

¹ ARASA, F., "La Vía Augusta en el País Valenciano". *Anas*, 21-22, 2008/2009, pp. 341-381, pàg. 371.

² ARASA i GIL, F.; ROSELLÓ, V., *Les vies romanes...*, pp. 99-100.

³ *Ibidem*, pàg. 63.

distància emprada pels romans als camins. La seua forma era generalment cilíndrica, amb una altura entre els 2-4 m., en torn als 50-80 cm. de diàmetre i amb una base cúbica. Sembla que aquesta pràctica d'indicar les distàncies en els camins té el seu precedent en Egipte i altres territoris del Pròxim Orient. El mil·liari romà més antic trobat ha estat el de la Via Appia, en torn a la segona meitat del segle III a.C. Els mil·liaris tenien la finalitat de senyalitzar les diferents distàncies entre els camins romans, indicades en *milia passum*, equivalent a una distància aproximada de 1.481,5 m⁴. A més de la possible distància que els separava del punt de partida o d'arribada, suposadament també indicaven el nom de la via i el nom de l'emperador o magistrat que l'havia erigida o reparada, tot i que són molt poques les restes que ens transmeten al complet tota la informació. Aquestes inscripcions eren gravades en la part arrodonida del mil·liari.

Així doncs, els mil·liaris constitueixen una part més del patrimoni que conservem avui dia del pas de la civilització romana per les nostres terres, són claus per a l'estudi i millor comprensió de les vies romanes, així com per a ampliar els nostres coneixements sobre altres aspectes de l'administració romana. Trobem dos tipus diferents de mil·liaris: un més simple, d'època republicana, en el qual hi havia indicat simplement les distàncies entre ciutats per tal de facilitar la informació als viatgers. També indicaven el nom de cònsol i el *caput viae*, és a dir, la distància des del lloc on començava el còmput; per altra part, trobem els mil·liaris d'època imperial, amb una informació més complexa, en la qual s'afegeix el nom complet de l'emperador (en substitució de la magistratura consular), així com les seues titulacions, el nom de la via i les possibles reparacions o intervencions al llarg de la via o d'un tram d'aquesta⁵. Certament, en època imperial i en especial als últims segles de l'Imperi, aquestes inscripcions solien tindre un caràcter propagandístic en favor

---

⁴ MARQ: *Via Augusta. Plan director de recuperación de la Vía Augusta en la Comunitat Valenciana*, Museo Arqueológico Provincial de Alicante, Catàleg d'Exposició, 2013, pàg. 18.

⁵ ARASA i GIL, F.; ROSELLÓ, V., *Les vies romanes...*, pàg. 62.

d'un o altre emperador, trobant diversos exemples al llarg de la Via Augusta, des de les més simples inscripcions que indicarien reparacions parcials, fins a les més complexes, evidència de reparacions completes o de gran part de la xarxa, amb un gran paper informatiu i propagandístic⁶.

Ja en la primera meitat del segle XVI trobem el primer document conegut sobre l'estudi d'un mil·liari a les nostres terres, concretament en l'obra titulada *Primera Part de la Història de València*, composta pel cronista P. A. Beuter (València, 1538)⁷. Des d'aleshores, han sigut molt els treballs publicats sobre nous mil·liaris o revisions de interpretacions anteriors. No obstant, i com ja hem comentat, en aquest treball sols ens centrarem en els estudis realitzats als últims anys. El primer treball amb profunditat sobre el traçat de la Via Augusta a les nostres terres va ser l'obra de Morote (1979, reeditat en 2002), on trobem un primer recopilatori de la llista de mil·liaris al País Valencià⁸, format aleshores per un total de vint (quantitat mantinguda en la seua reedició de l'any 2002), xifra que trobem també a l'obra d'Arasa i Rosselló (1995)⁹. No obstant, des d'aleshores, s'han localitzat nous mil·liaris, com el de Castelló¹⁰, el de Petrer, el de la Vall d'Alba¹¹ i el de Pilar de la Horadada¹², formant un total de vint-i-quatre mil·liaris a dia d'avui, distribuïts al llarg de la Via Augusta al seu pas per Castelló, València i Alacant. Altres treballs on trobem la llista de mil·liaris actualitzada són els de Corell (2005)¹³, Arasa (2009)¹⁴ o el de Ulloa Chamorro

⁶ CHEVALLIER, R., *Les voies romaines*, París, 1982, pp. 36-46.

⁷ Cita trobada en ARASA i GIL, F., "Los miliarios de la Vía Augusta en el País Valenciano". *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, 1990, pp. 21-34.

⁸ MOROTE BARBERÁ, G., *La Vía Augusta y otros calzadas en la...*, pp. 121-135.

⁹ ARASA, F.; ROSSELLÓ, V., *Les vies romanes...*, pp. 99-100.

¹⁰ ULLORA CHAMORRO, P., "Nuevo miliario de la Vía Augusta hallado en Castellón". *Quaderns de Prehistòria i arqueologia de Castelló*, 20, 1999, pp. 209-220.

¹¹ Veure ARASA i GIL, F., "Dos nous mil·liaris de Traiguera (el Baix Maestrat) i la Vall d'Alba (la Plana Alta)". *Quaderns de Prehistòria de Castelló*, 17, 1996, pp. 565-567; en aquest article ja es tracta sobre el mil·liari conegut de Traiguera, amb noves informacions, i sobre el mil·liari de la Vall d'Alba, inèdit.

¹² ARASA i GIL, F., "Dos nous mil·liaris de la Via Augusta a Petrer i el Pilar de la Horadada (Alacant)". *Saguntum*, 38, 2006, pp. 163-171.

¹³ CORELL VICENT, J., *Inscripcions romanes al País Valencià. II: 1. L'alt Palància, Edeba, Lesera i els seus territoris; 2. Els mil·liaris del País Valencià*, Universitat de València, València, 2005, pp. 197-244.

¹⁴ ARASA i GIL, F., "La Vía Augusta...", pp. 341-381.

(1999), qui fa una recopilació dels dinou mil·liaris trobats a la província de Castelló¹⁵.

La distribució dels mil·liaris presenten una desigual localització geogràfica, trobant-ne un total de dinou mil·liaris al llarg del tram castellonenc de Traiguera fins a Xilxes; en canvi, sols tenim notícia d'un mil·liari a València; els quatre mil·liaris restants s'han localitzat entre Petrer i el Pilar de la Horadada, ja en terres alacantines¹⁶. Avui dia, ja no conservem tots aquests monuments -per diverses raons-¹⁷, tanmateix com en el moment de la seua trobada, la majoria d'ells presentaven un estat molt fragmentari, lo qual no permetia més que confirmar la seua presència: sols dotze dels vint-i-quatre localitzats conserven al menys una part de la seua inscripció¹⁸.

Pel que respecta a la seua cronologia i atribució, ens trobem amb més problemes: de la xifra total, tan sols podem datar amb certesa dotze monuments, tres entre els segles I-II i nou entre els segles III-IV¹⁹. Pel que fa a la seua atribució, podem atribuir amb certesa fins a vuit mil·liaris (cinc a Castelló; un a València; i un a Alacant): dos mil·liaris dedicats a Caracal·la (212-217), localitzats a El Collet Roig (Traiguera, Castelló)²⁰ i a Vilanova d'Alcolea (Castelló)²¹; el de Tiberi (14-37), trobat en Les Coves de Vinromà (Castelló)²²;

¹⁵ ULLOA CHAMORRO, P., "Nuevo miliario de...", 209-220.

¹⁶ ARASA i Gil, F., "La Vía Augusta...", pàg. 350.

¹⁷ Per exemple, el mil·liari atribuït a Caracal·la, a El Collet Roig (Traiguera, Castelló), avui dia no es conserva, doncs es va utilitzar per a la construcció de les noves escoles locals, coneguent de la seua existència únicament per unes fotografies.

¹⁸ ARASA i Gil, F., "La Vía Augusta...", pàg. 350

¹⁹ Cal tindre en compte que ens trobem davant de la via més llarga de tota la Península Ibèrica, i per tant davant d'un dels conjunts de mil·liaris més importants. Als segles III-IV l'erecció de nous mil·liaris esdevé amb més ímpetu, tot i que cal tindre present el fet de que la majoria d'aquests es devien a la reconstrucció de parts de la via afectades o en mal estat, o sobre tot, com a caràcter propagandístic (ARASA, F.; ROSSELLÓ, V., *Les vies romanes del...*, pàg. 99).

²⁰ Altre mil·liari que va plantejar dubtes en la seua atribució, per la seua fragmentació. En un principi va estar atribuït a Trajà, tot i que actualment és atribuït a Caracal·la. No es conserva.

²¹ Últim monument d'atribució segura, treballat per ARASA i Gil, F., "Un nou mil·liari de la Vía Augusta trobat a Vilanova d'Alcolea (Baix Maestrat)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 15, 1993, pp. 447-456, i més endavant trobem un altre treball on confirma la seua atribució a l'emperador Caracal·la: ARASA i GIL, F., "Un nuevo miliario de Caracalla encontrado en la Vía Augusta (Vilanova d'Alcolea, Castellón)". *Zepirus*, 46, 1994, pp. 243-251.

el mil·liari de Galeri (293-311) s’ha localitzat a Les Costes de la Pobla Tornesa (Castelló)²³; el de Deci (250), a L’Assut (Borriol, Castelló); el Trebonià Gal (252) a L’Alter (Xilxes, Castelló); el d’Adrià (117-138) a El Camí Reial (València); i el de Maximià (235-238), trobat a El Camp de Sant Ginés (Oriola, Alacant)²⁴.

EMPERADOR-FECHA	TOPÓNIMO-POBLACIÓN	REFERENCIAS A LA VÍA	MATERIAL
Caracalla (212-217) ?	El Collet Roig (Traiguera, Castellón)		Caliza
Desconocido	La Creueta (Traiguera, Castellón)		Caliza
Desconocido	La Jana (Castellón)		Caliza
Tiberio (32-33) ?	Les Coves de Vinromà (Castellón)	<i>Via Augusta CCLXXVIII</i>	Arenisca
Desconocido	Entre Les Coves de Vinromà y Vilanova d’Alcolea (Castellón)		Desconocido
Caracalla (213-214)	Vilanova d’Alcolea (Castellón)	<i>Via Augusta CCLXXXIII</i>	Arenisca
Desconocido	El Mas de l’Obrera (La Vall d’Alba, Castellón)		Arenisca
Desconocido	El Mas de l’Arc (La Vall d’Alba, Castellón)		Arenisca
Desconocido	Els Bufadors (La Pobla Tornesa, Castellón)		Arenisca
Desconocido	El Piló dels Aiguamolls (La Pobla Tornesa, Castellón)		Arenisca
Desconocido	Junto al anterior (La Pobla Tornesa, Castellón)		Arenisca
Desconocido	Junto al anterior (La Pobla Tornesa, Castellón)		Arenisca
Desconocido	La Font Seca (La Pobla Tornesa, Castellón)	<i>Via Augusta) --</i>	Arenisca
Desconocido	La Font Seca (La Pobla Tornesa, Castellón)		Arenisca
Desconocido	La Font Seca (La Pobla Tornesa, Castellón)		Arenisca
Galerio (293-311)	Les Costes de la Pobla Tornesa ? (Castellón)		Desconocido
Decio (250)	L’Assut (Borriol, Castellón)	<i>Via Augusta CCXCIX ?</i>	Arenisca
Desconocido	El Camí de la Cova del Colom (Castelló de la Plana)	<i>Via Augusta) CCC[.]</i>	Arenisca
Treboniano Galo (252)	L’Alter (Xilxes, Castellón)		Caliza
Adriano (117-138)	El Camí Real (Valencia)		Desconocido
Desconocido	Petrer (Alicante)		Arenisca
Maximino (235-238)	El Camp de San Ginés (Orihuela, Alicante)		Desconocido
Desconocido	El Convento de San Ginés (el Pilar de la Horadada, Alicante)		Arenisca
Desconocido	El Río Seco (el Pilar de la Horadada, Alicante)		Caliza

Llista dels vint-i-quatre mil·liaris coneguts a les nostres terres. Arasa i Gil, 2009, pàg. 351.

²² Aquest mil·liari va plantejar certs dubtes al principi, pel que fa a la seua atribució, degut al seu caràcter fragmentat. Avui dia, tot i que no es conserva, s’atribueix amb certesa a Tiberi.

²³ En aquesta localització, ARASA en “La Vía Augusta...”, pàg. 350, presenta certs dubtes, afegint un signe d’interrogació.

²⁴ ARASA, F.; ROSELLÓ, V., *Les vies romanes...*, pp. 63-64; MOROTE BARBERÁ, G., *La Vía Augusta y otros calzadas...*, pp. 121-135; ARASA i GIL, F., *La Vía Augusta...*, pp. 350-353.

Podem observar com tenim llargs buits pel que respecta a la referència d'emperadors i la seua cronologia, trobant així un primer buit en temps d'August, fundador de la via, del qual no coneguem cap mil·liari atribuït a ell en el tram valencià de la Via Augusta²⁵, i que fins a temps de Tiberi, als anys 30 de la nova era, no coneguem cap mil·liari al País Valencià amb datació i atribució absoluta. El segon buit el trobem entre el mil·liari dedicat a Tiberi i el d'Adrià²⁶, de quasi un segle. Després tornem a tindre altre segle de buit, tant a les nostres terres com general a tota la via²⁷, entre temps d'Adrià i els mil·liaris de Caracal·la.

El següent aspecte a destacar d'aquests monuments romans, és l'aspecte de la distància indicada. Dels vint-i-quatre mil·liaris conservats, únicament dos ens indiquen de forma absoluta les *milia passum* del tram que indicaven fins al següent mil·liari o posta. Aquests mil·liaris coneguts són el de Les Coves de Vinromà (Castelló), amb 278 mp (411,7 km., aproximadament); i el de Vilanova d'Alcolea (Castelló), amb 283 mp (419,1 km., aproximadament). Després, trobem dues inscripcions més que ens indiquen, de forma incompleta, altres distàncies: el mil·liari de Borriol (Castelló), on sembla indicar la xifra de 298 mp (441,3 km., aproximadament); i el de Castelló, on sembla llegir-se el nombre de 305 o 306 mp (451,7 km., aproximadament). Segons Arasa, tots ells corresponen "a una misma serie numeral, cuyo inicio o *caput viae* debía estar situado en la estación *Summo Pyrenaeo*, desde donde comenzaba a contarse las millas en dirección sur"²⁸.

Fins ací hem vist dos de les tres inscripcions que solien indicar - generalment- aquests mil·liaris, com era la distància en *milia passum* i l'emperador al qual estava atribuït. Per últim, veurem l'aspecte del nom de la

²⁵ No obstant, dels cent mil·liaris coneguts a la via, entre el tram inicial al *Summus Pyrenaeus* i el destí final de *Gades*, es coneixen almenys uns disset mil·liaris atribuïts a August, nou entre els anys 8-7 aC., i la resta en torn a l'any 2 aC.

²⁶ El monument d'Adrià és l'únic mil·liari trobat a terres de l'actual província de València.

²⁷ ARASA i GIL,F., *La Vía Augusta...*, pàg. 350.

²⁸ *Ibidem*, pàg. 352.

via, el qual solia estar esculpit a aquestos monuments, com ens ho indiquen alguns dels mil·liaris conservats. Cal destacar que aquests topònims són molt importants per a determinar els traçats de les vies. El topònim de la via apareix localitzat fins en cinc mil·liaris al tram valencià: al mil·liari de Tiberi, a Les Coves de Vinromà (Castelló), apareix el topònim "*Via Augusta CCLXXVIII*"; al segon mil·liari de Caracal·la, a Vilanova d'Alcolea (Castelló), apareix "*Via Augusta CCLXXXIII*"; a un dels mil·liaris de La Font Seca (La Pobla Tornesa, Castelló), d'atribució desconeguda, apareix "*Via A[ug(usta)...*"; al mil·liari de Deci, a l'Assut (Borriol, Castelló), on trobem "*Via Augusta CCXCIX?*"; i l'últim, d'atribució desconeguda, el d'El Camí de la Cova del Colom (Castelló de la Plana), on podem veure –de forma incompleta– "*Via Aug(usta) CCC[...]*"²⁹. Com a dada curiosa, únicament dos d'aquestos cinc mil·liaris conserven tant la signatura imperial i el nom de la via: el de Caracal·la a Vilanova d'Alcolea (Castelló) i el de Deci, a l'Assut (Borriol, Castelló)³⁰.

En quant al material de construcció d'aquestes peces, aquest solia ser principalment el gres (quinze mil·liaris), la pedra calcària (cinc mil·liaris) i altres de material no documentat (quatre)³¹. En general, la matèria emprada en la construcció d'aquest monuments variava segons la pedra (gres, granit, basalt o calcària) que abundava en cada zona. Una possible *officina* de construcció de mil·liaris, s'ha ubicat en en la serra del Desert de Palmes, a uns 2 km. de Cabanes i La Pobla de Tornesa³². El gran nombre de mil·liaris trobats al voltant de La Pobla de Tornesa, tots ells construïts amb gres, fa indicar que ens trobem

²⁹ Inscripcions transcrits localitzades en MOROTE BARBERÁ, G., *La Vía Augusta y otras calzadas...*, pp. 121-135; ARASA i GIL, F., "La Vía Augusta...", pàg. 352. A part d'aquest cinc mil·liaris que conserven el topònim, sols coneixem vuit exemples més al llarg de tota la Via Augusta: dos d'August a Catalunya; dos de Domicià; dos de Caracal·la; un de Deci; i un de Constanci Clor a Montjuïc (Barcelona).

³⁰ ARASA i GIL, F., "La Vía Augusta...", pàg. 353.

³¹ *Ibidem*, pàg. 352. Per a més informació sobre el material de construcció dels mil·liaris, així com els llocs d'extracció del gres, la *officina* de mil·liaris, veure ESTEVE GALVEZ F., "L'amollament de la Via Augusta en el Pla de l'Arc". *Estudis Castellonencs*, 3, 1986, pp. 243-274; GONZÁLEZ TASCÓN, I.; VELÁZQUEZ, I., *Ingeniería romana en Hispania: historia i técnicas constructivas*, Fundación Juanelo Turriano, Madrid, 2005.

³² Per a més informació, veure: ARASA i GIL, F., "La Vía Augusta...", pp. 352-353; o també ARASA, F.; ROSSELLÓ, V., *Les vies romanes...*, pp. 67-68.

davant d'un dels pocs centres d'elaboració d'aquests monuments documentades a tota la Península Ibèrica.

La presència d'aquests monuments no era sempre atribuïble a la construcció de la via, sinó que també es podia deure a reparacions parcials o generals, o al caràcter propagandístic que certs emperadors -a partir de l'anarquia militar del segle III- van donar a qualsevol reparació a la calçada³³. D'aquesta forma, podem conèixer a dia d'avui certes reparacions parcials que la Via Augusta va patir al seu pas pel País Valencià, com la documentada gràcies al mil·liari de Caracal·la trobat al nord, a Castelló, o el d'Adrià trobat al Camí Reial (València). Els mil·liaris, doncs, constitueixen un dels principals llegats per a l'estudi de les vies romanes, i són una gran font de coneixement sobre els períodes de la seua erecció, que tot i ser un parell de línies, ens podem proporcionar moltíssimes informacions que se'ns escapen en l'estudi de les fonts escrites.

Part superior del mil·liari de Borriol. Morote Barberá, 1979(b), pàg. 102.

³³ ARASA i GIL, F., "La Vía Augusta...", pàg. 352.

Bibliografia

- ARASA i GIL, F., "Los miliarios de la Vía Augusta en el País Valenciano". *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, Tarazona, 1990, pp. 21-34.
- ARASA i GIL, F., "Un nou mil·liari de la Via Augusta trobat a Vilanova d'Alcolea (El Baix Maestrat)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 15, 1991, pp. 447-456.
- ARASA i GIL, F., "Els mil·liaris del País Valencià". *Fonaments*, 8, 1992, pp. 232-269.
- ARASA i GIL, F., "Un nuevo miliario de Caracalla encontrado en la Vía Augusta (Vilanova de Alcolea, Castellón)". *Zephyrus*, 46, 1994, pp. 243-251.
- ARASA, F.; ROSSELLÓ, V., *Les vies romanes del territori valencià*, Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports, València, 1995.
- ARASA i GIL, F., "Dos nous mil·liaris de Traiguera (El Baix Maestrat) i la Vall d'Alba (La Plana Alta)". *Quadern de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 17, 1996, pp. 565-567.
- ARASA i GIL, F., "Dos nous mil·liaris de la Via Augusta a Petrer i el Pilar de la Horadada (Alacant)". *Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 38, 2006, pp. 163-171.
- ARASA i GIL, F., "Les vies romanes al País Valencià". *Serra d'Or*, 571-572, 2007, pp. 13-16.
- ARASA i GIL, F., "La Vía Augusta en el País Valenciano". *Anas*, 21-22, 2008/2009, pp. 341-381.
- CHEVALLIER, R., *Les voies romaines*, París, 1982.

- CORELL VICENT, J., *Inscripcions romanes al País Valencià. Vol. II: 1. L'Alt Palància, Edeba, Lesera y els seus territoris; 2. Els mil·liaris del País Valencià*, Universitat de València, València, 2005, pp. 197-244.
- ESTEVE GALVEZ F., "L'amollament de la Via Augusta en el Pla de l'Arc". *Estudis Castellonencs*, 3, 1986, pp. 243-274.
- ESTEVE i GALVEZ, F., "La via romana per les coves de Vinromà i Vilanova d'Alcolea (Castelló)". *Estudios de Arqueología ibérica y romana: homenaje a Enrique Pla Ballester*, 1992, pp. 597-618.
- ESTEVE i GALVEZ, F., "Els mil·liaris de Traiguera". *Informatiu Museu del Montsià*, 26, 1994, pp. 5-6.
- GONZÁLEZ TASCÓN, I.; VELÁZQUEZ, I., *Ingeniería romana en Hispania: historia i técnicas constructivas*, Fundación Juanelo Turriano, Madrid, 2005.
- LOSTAL, J., *Los miliarios de la provincia Tarraconense*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1992.
- MARQ, *La Vía Augusta, Plan director de recuperación de la Vía Augusta en la Comunitat Valenciana*, Museo Arqueológico Provincial de Alicante, Catàleg d'Exposició, Alacant, 2013.
- MAYER OLVIÉ, M.; GARCÍA SAMPER, M^a., "Un miliario romano procedente del Pilar de la Horadada". *Vías romanas del sureste: actas del symposium celebrado en Murcia, 1986*, 1988, pp. 107-108.
- MOROTE, J. G., APARICIO, J., "Un nuevo miliario en el trazado de la Vía Augusta y la revisión del tramo Dertosa-Sucronem-Ilici". *Arse: Boletín anual del Centro Arqueológico Saguntino*, 34, 2000, pp. 45-56.
- MOROTE BARBERÁ, G., *La via Augusta y otras calzadas en la Comunidad Valenciana. Vol. I (texto)*, Real Academia de Cultura Valenciana, Valencia, 2002.

- MOROTE BARBERÁ, G., *La Vía Augusta y otras calzadas en la Comunidad Valenciana. Vol. II (documentación gráfica)*, Real Academia de Cultura Valenciana, València, 2002.
- RIBERA I LACOMBA, A., *La fundació de València: la ciutat a l'època tardorepublicana (segles II-I a.C.)*, Edicions Alfons El Magnànim, València, 1998.
- ROSAS ARTOLA, M., "Les troballes arqueològiques de Traiguera. Aportació a l'estudi de la romanització al Baix Maestrat". *I Congrés d'Història del Maestrat (Vinaròs, 1985)*, 1987, pp. 153-165.
- ROSAS, M., "El jaciment de les Carrasques (La Jana, Castelló) i la localització de la mansio d'Intilibi". *Saguntum*, 29, 1995, pp. 241-245.
- ROSSELLÓ i VERGER, V. M^a., "Les vies romanes al País Valencià. Il·lusions i certeses". *Estudios de arqueología ibérica y romana: homenaje a Enrique Pla Ballester*, 1992, pp. 619-638.
- ULLOA CHAMORRO, P., "Nuevo miliario de la Vía Augusta hallado en Castellón". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 20, 1999, pp. 209-220.